

پیوست فقهی «محیط زیست»

در شرایطی که هشدارها نسبت به مسئولیت انسان و جامعه درباره محیط زیست طنین انداز شده است، بازخوانی فتاوای مراجع عظام تقلید درباره محیط زیست، علاوه بر نهادینه کردن فرهنگ حفظ محیط زیست، می تواند بستر اجرای سیاست های کلی محیط زیست را هم بیش از پیش فراهم کند.

در شرایطی که هشدارها نسبت به مسئولیت انسان و جامعه درباره محیط زیست طنین انداز شده است، بازخوانی فتاوای مراجع عظام تقلید درباره محیط زیست، علاوه بر نهادینه کردن فرهنگ حفظ محیط زیست، می تواند بستر اجرای سیاست های کلی محیط زیست را هم بیش از پیش فراهم کند.

محیط زیست حقّ الناس عمومی است و تخریب آن، معصیت و گناه آن بسیار بزرگ است. این جمله، چکیده دیدگاه های فقهی برخی از مراجع عظام تقلید درباره محیط زیست است.

هفته گذشته نیز حضرت آیت ا... خامنه ای، رهبر معظم انقلاب اسلامی در اجرای بند یک اصل ۱۱۰ قانون اساسی، در نامه ای به روسای قوا، سیاست های کلی محیط زیست را ابلاغ کردند و ۱۷ اسفندماه سال گذشته هم در دیدار مسئولان و فعالان محیط زیست طی سخنان مبسوطی، منشور محیط زیست را تبیین کردند.

این تلاش ها در حالی انجام می شود که وضعیت تخریب و آلودگی محیط زیست به یک چالش بشری تبدیل شده و در ایران هم کمترین آلودگی هوای کلانشهرها هشدار داده نشود. حال در شرایطی که هشدارها نسبت به مسئولیت انسان و جامعه درباره محیط زیست طنین انداز شده است، بازخوانی فتاوای مراجع عظام تقلید درباره محیط زیست، علاوه بر نهادینه کردن فرهنگ حفظ محیط زیست، می تواند بستر اجرای سیاست های کلی محیط زیست را هم بیش از پیش فراهم کند. هر چند مخاطب اصلی حفاظت از محیط زیست، حاکمیت است و به فرموده رهبر معظم انقلاب اسلامی؛ «حفظ محیط زیست و رعایت محیط زیست، یک وظیفه حاکمیتی است» اما روشن است که اجرایی شدن این سیاست ها جز با همراهی مردم و مطالبه محیط زیستی آنان از مسئولان میسر نمی شود.

در چنین روندی، می توان فتاوای زیست محیطی مراجع عظام تقلید را همچون «پیوست فقهی سیاست های کلی محیط زیست» دانست که افکار عمومی را برای همراهی هرچه بیشتر با سیاست های کلی محیط زیست آماده می کند. فتاوای مراجع عظام تقلید

از منظر فقهی، محیط زیست، حق الناس عمومی است و ضرر رساندن به آن جایز نیست. به همین دلیل، در اصل ۵۰ قانون اساسی، فعالیت های مغایر با حفظ محیط زیست ممنوع شده است: «در جمهوری اسلامی، حفاظت محیط زیست که نسل امروز و نسل های بعد باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می گردد. از این رو فعالیت های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط زیست یا تخریب غیر قابل جبران آن ملازمه پیدا کند، ممنوع است.» اما مهم ترین نکته در مباحث فقهی محیط زیست، تعیین مصداق های تخریب و آلوده کردن محیط زیست است. بخشی از این مصداق ها در فتاوای مراجع عظام مطرح شده است.

منکری به نام «تخریب محیط زیست»

در برخی از فتاوای فقهی، تخریب محیط زیست به عنوان یک «منکر» مطرح شده که نهی از آن گاه، واجب و گاه مستحب است. در پاسخ به استفتائات زیست محیطی که چندی قبل از سوی حجت الاسلام فلاح زاده از اعضای هیئت استفتائات حضرت آیت ا... خامنه ای بیان شد تخریب محیط زیست، از منظر فقهی حضرت آیت ا... خامنه ای، یک امر «منکر» به شمار آمده است:

«سوال: اگر کسی را از ریختن زباله در فضای عمومی و لطمه زدن به محیط زیست نهی کنیم، مصداق نهی از منکر پیدا می کند؟ پاسخ: اگر ما معنای منکر را بدانیم، می فهمیم که آیا این کار نهی از منکر هست یا خیر؛ منکر از نظر فقهی هر کار ناپسندی است؛ حالا ممکن است مکروه باشد یا حرام. نهی دیگران از حرام واجب است و نهی از کار مکروه مستحب است. بنابراین اگر نگوئیم که ریختن زباله در این مکان ها حرام هست که در بعضی از موارد واقعاً ریختن زباله و لطمه زدن به محیط زیست حرام هست نهی کردن دیگران از این کار هم مصداق نهی از منکر مستحب یا واجب است. ما باید جلوگیری کنیم از لطمه زدن به محیط زیست.»

حفظ محیط زیست واجب است

این «منکر» بودن تخریب محیط زیست به صراحت در فتوای حضرت آیت ا... مظاهری مطرح شده است، آن جا که ایشان در پاسخ به استفتائی، حفظ محیط زیست را واجب شمرده و تخریب آن را معصیت و گناه دانسته اند:

«سؤال: با توجه به تأکیدات و توجه دین مبین اسلام بر حفظ محیط زیست و رعایت بهداشت محیط و بهداشت عمومی، حکم تخریب محیط زیست که موجب ضرر و زیان عمومی است نظیر آلوده ساختن رودخانه ها، نهرها و دریاچه ها چه از طریق پساب شیمیایی کارخانجات و چه از طریق دیگر که منجر به آسیب رساندن یا نابودی محیط زیست، آب ها و دریاها می شود و همچنین دیدگاه فقهی در باره تخریب جنگل ها و مراتع که از انفال می باشد، چیست؟

جواب: کلیه موارد مذکور و مانند آن حرام است و چون حقّ الناس عمومی است، معصیت و گناه آن بسیار بزرگ است.»

حرمت آلوده کردن طبیعت

منکربودن تخریب محیط زیست درپاسخ به پرسش دیگری از سوی حجت الاسلام فلاح زاده هم آمده است؛ آن جا که وی، ریختن زباله در طبیعت را ازمنظر حضرت آیت ا...خامنه ای حرام شمرده و به سؤالی دراین باره چنین پاسخ داده است:

«سوال: آیا ریختن پوست میوه و زباله های تجزیه شدنی در کوه و دشت و طبیعت اشکال شرعی دارد؟

پاسخ: اگر این کار لطمه به اراضی، به طبیعت، به محیط زیست یا به سلامت مردم بزند حرام است. امروز گاهی یک کار اشتباه ضررش به کل جامعه اسلامی وارد می شود. بعضی از رفتارهای ما دیگر عمل شخصی محسوب نمی شود؛ ما می خواهیم یک کشوری را به گونه ای بسازیم که برای دیگران الگو باشد، بنابراین یک سری رفتارهای ما لطمه های عمومی مهمی دارد. حالا ممکن است زباله کوچکی باشد که از نظر حکم شرعی هم نمی توانیم بگوییم که حرام است؛ اما همان ها هم باز مراعاتش خوب است و پرهیز از این کارها پسندیده است.»

حکم ریختن زباله و پسماندهای مواد شیمیایی به دریا

یکی از مشکلات زیست محیطی، آلوده کردن دریا و رودخانه ها با رها کردن پسماندهای شیمیایی کارخانه ها در آب است که گاه، تلف شدن آبزیان یا به خطراتادن سلامت زیست آبزیان ر ادربی داشته است. حجت الاسلام فلاح زاده نظرفقهی رهبرمعظم انقلاب اسلامی را درباره آلوده کردن دریا چنین بازگفته است:

«سوال: ریختن زباله و پسماندهای مواد شیمیایی و نفتی به دریا اشکال دارد؟

پاسخ: اگر کاری انجام بدهیم که آرامش محیط زیست دیگران برهم بخورد یا حتی شرایط زیستی حیوانات و گیاهان بی جهت دچار مسئله بشود و آنها آزار ببینند، این کار جایز نیست. مخصوصاً این مسئله درباره دریاها که محیط زندگی بسیاری از موجودات و مخلوقات الهی است صدق می کند. آبزیان امروزه یکی از منابع مهم تأمین مواد غذایی انسان ها هستند و بنابراین اگر به دریاها لطمه ای وارد شود که همچنین به آبزیان هم لطمه بزند، این کار حرام است. منظور ما در اینجا از دریا اعم است و شامل دریاچه ها و خلیج ها و اقیانوس ها و ... هم می شود. علاوه بر این حکم شرعی، اگر هم این کار از نظر قانونی ممنوع باشد که تخلف از قانون جایز نیست و اگر جریمه ای بابت این کار تعلق بگیرد، افراد باید بپردازند.»

آلایندگی خودروها

امروزه مسئله آلودگی هوای کلانشهرها به یک معضل و چالش جدی تبدیل شده و سلامت بسیاری از شهروندان را در معرض خطر قرارداده است. دراین میان، به گفته صاحب نظران خودروها نقش پررنگی درآلایندگی هوا دارند. در همین زمینه، حجت الاسلام فلاح زاده استفاده ازخودروهایی را که آلایندگی بیش ازحد مجازدارند، دارای اشکال دانسته و به سوالی دراین باره چنین پاسخ داده است:

«سؤال: آیا استفاده از خودروهایی که آلایندگی بیش از حد مجاز دارند اشکال دارد؟

پاسخ: بله؛ به طورکلی آلوده کردن این هوای صافی که خداوند برای تنفس افراد، گیاهان و حیوانات قرار داده است، کار شایسته ای نیست. اما از نظر شرعی اگر واقعاً آلایندگی یک خودرو بیش از حد مجاز است که قانوناً ممنوع است استفاده از آن اشکال دارد. البته حتی اگر قانون هم منع نکرده باشد ولی صاحب خودرو تشخیص می دهد که آلایندگی این خودرو ضرر زیادی به دیگران می زند و واقعاً برای سلامت دیگران مضر است، باز هم استفاده از این خودرو جایز نیست.»

آلودگی های صنعتی

بخشی ازآلودگی محیط زیست به صنایع بزرگ برمی گردد که با نصب نکردن فیلتر، هوا را آلوده می کنند و سلامت محیط زیست را به مخاطره می اندازند. عضوهیئت استفتائات حضرت آیت ا...خامنه ای درپاسخ به سوالی دراین باره چنین گفته است:

«سؤال: استفاده نکردن مراکز صنعتی از فیلترهای هوای مناسب در خروجی پسماندهایشان به بهانه گران قیمت بودن آنها که موجب آلودگی هوا و آسیب رساندن به سلامت مردم می شود، چه حکمی دارد؟

پاسخ: طبعاً هر کسی که می خواهد کارگاه یا کارخانه ای راه بیندازد باید یک برآورد هزینه ای داشته باشد و بسنجد که آیا می تواند این کار را انجام دهد یا نه. یکی از لوازم کارگاه و کارخانه فیلتر مربوط به هواست تا هوایی که متعلق به عموم مردم است آلوده نشود. اگر طبق قانون نصب فیلتر الزامی است، تخلف از آن جایز نیست. البته حتی اگر این مسئله در قانون هم ذکر نشده باشد و کارخانه ای هوا را آلوده بکند و مردم به خاطر این مسئله در ناراحتی و مشقت باشند یا در ناراحتی هم نباشند اما به خاطر تنفس این هوای آلوده ضرر قابل توجهی متوجه آنان شود، این کار خلاف شرع است و کسی که با توجه این کار را انجام بدهد مرتکب حرام شده است.»

حضرت آیت ا...مکارم شیرازی هم درپاسخ به استفتایی دراین باره چنین فتوا داده اند:

«سوال: صنایعی که مدت ها بدون اطلاع کسی عوامل آلوده کردن محیط زندگی انسان ها را فراهم آورده اند چگونه بری الذمه می شوند؟

جواب: سزاوار است از طرق ممکن، برای پاک کردن آلودگی ها به مقداری که موجبات آن را فراهم ساخته اند، تلاش کنند.»

از بین بردن حیوانات

بخشی ازآسیب های زیست محیطی، ناظر به ازبین بردن جانداران است که یا توسط شکارچیان شکاری شوند یا با وسایل دیگر از بین می روند. حضرت آیت ا...مظاهری درپاسخ به استفتایی ازبین بردن حیوانات غیرمودی را جایزندانسته وچنین فتوا داده اند:

«سوال: کشتن حیوانات غیر مودی مثل سگ و گربه چه صورتی دارد؟ جواب: جایز نیست.»

درعین حال، کشتن حیوانات مودی مانند درندگان که یا به دام ها آسیب می رسانند یا برای انسان خطر دارند، امری مجاز شمرده شده است. حضرت آیت ا... مکارم شیرازی دراین باره چنین فتوا داده اند:

«سوال: مشاهده می شود که حیوانات وحشی، از جمله خوک، خرس، گرگ و مانند آن، به محصولات و احشام روستاییان آسیب های جدی وارد می کنند. اگر روستاییان بخواهند به حیوانات وحشی آسیب وارد کنند، توسط محیط زیست به دادگاه معرفی و دادگاه آنها را جریمه می نماید. در صورتی که مقابله با حیوانات وحشی از وظایف محیط زیست است، ولی به دلیل گستردگی محیط و امکانات کم این امر میسر نمی شود. لطفاً بفرمایید:

الف) تکلیف شرعی کشتن حیوانات مودی (که بر خلاف قانون است) چیست؟

ب) اگر اشکال ندارد، پس تعارض شرع با قانون چگونه حل می شود؟

جواب: اگر واقعاً حیوانات مودی هستند و دولت قادر بر دفع آنها نمی باشد، مردم می توانند آنها را از بین ببرند. نذرهای زیست محیطی

اگر درابتدای بحث اشاره شد که تخریب محیط زیست، امری «منکر» است و باید با توجه به احکام امر به معروف و نهی از منکر، تخریب کننده محیط زیست را نهی کرد، تلاش در راستای حفظ و توسعه محیط زیست هم، جزو امور «معروف» شمرده می شود؛ از این رو نذر های زیست محیطی، صحیح و مجاز است. حضرت آیت ا... مکارم شیرازی درپاسخ به استفتایی دراین باره فتوا داده اند:

«سوال: آیا می شود فعالیت های زیست محیطی را به عنوان نذر قرار داد؟ مثلاً پاک کردن قسمتی از جنگل از زباله، و یا نذر کاشت درخت؟

جواب: چنین نذرهایی صحیح است.»

سخن آخر این که بر مبنای آیه شریفه «وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ؛ زمین را برای خلائق آفرید.» (الرحمن/۱۰)، زمین و محیط زیست، حق عموم انسان هاست، بنا براین استفاده از آن باید به گونه ای باشد که امکان بهره برداری از محیط زیست برای نسل های آینده نیز وجود داشته باشد.

محمد علی ندائی